

В.В. Смирнов, канд. іст. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

І.П. Коршунова, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

ГРА-ЗМАГАННЯ ЯК ТВОРЧИЙ ФАКТОР У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ

У наукових дослідженнях з історії цивілізації стверджується, що домінуючу позицію в людському співжитті та у світовій культурі займає гра. Одним з дослідників цього глибинного природного явища життєвого світу людей був нідерландський вчений, історик, теоретик культури Йоганн Хейзінга. Він стверджував, що все наше життя – це гра, яка є дорослішою за людську культуру («не людина її придумала»), і будь-яка гра будується за правилами, учасники якої повинні їх добровільно дотримуватися. Всі найважливіші види первісної діяльності людського суспільства, вважає Й. Хейзінга, переплітаються з грою. Наша мова, міфи, культ, звичаї, норони, релігія, етикет та ін. є грою слів, правил, табу, норм. Наочним підтвердженням цьому можуть бути наступні вислови: «зіграти весілля», «виграти битву», «гра артистів в театрі», «виграти у виборах» тощо. У всіх вищезазначених та багато інших елементах діяльності не тільки окремої людини, а й і вільного соціуму присутнє таке ігрове начало, що нерозривно зливається із самим життям і виявляється у всіх формах культури: філософії, науці, релігії, мистецтві, освіті.

Гра за часом старіша, ніж культура, і людська цивілізація не додала ніякої суттєвої ознаки загальному поняттю гри. Так, наприклад, тварини грають як і люди. Спостереження за цуценятами підтверджують, що всі основні риси їх гри вже є присутніми в людських іграх. Так, в щенячих іграх дотримуються наступні правила: неможна прокушувати вухо партнеру; гру починають водночас і за певних поз, вмiло прикидаючись то злими, то мирними і по завершенню гри відчувають задоволення та радість. А «поведінка» тварин на іподромі, в цирку, в зоопарку – це виявлення динаміки гри. Досліджуючи таку особливість поведінки тварин, відповідаючи на питання, як розуміти ігрову сутність людини на відміну від гри інших представників живої природи, Й. Хейзінга відкрив певний іманентний елемент цієї проблеми, а саме: гра тварин – це більше, ніж біологічний стан подібних істот. Але, в той же час, їх гра проходить поза метою, змістом та інтересом. Гра людини має свою цінність, спирається на образи, переслідує сенс і, як результат, стає фактором духовного життя. Гра в житті суспільства – це не тільки щось матеріальне, вона стає, з точки зору детерміновано розумового світу, чимось-то

«надмірним, зайвим» і несе супралогічний характер нашого положення в контексті Всесвіту (матеріалістичного, космічного, божественного).

Якщо спиратися на нашу мову, як на перший та найдоконаліший інструмент, що був створений людиною для повідомлення, навчання, наказування, то за кожним словом, кожним висловом еволюціонізуючого інтелекту приховується образ, символ, метафора, а в кожній метафорі, символі, образі притаюється «гра слів». Паралельно зі світом природи існує (за допомогою слів) свій, другий вигаданий світ. Первісне пояснення світових явищ за допомогою мови, міфу, релігії, що наділяє все існуюче людських вчинків божественною першопричиною – так само є грою думки, слів, діянь. Таким чином, культура виникає з гри через процес еволюції.

Первісно до культури була гра, яка одночасно із зародженням історії стає грою-культурою, а із зародженням цивілізації перетворюється на культуру-гру, кристалізуючись в релігію, поезію, живопис.

Наприкінці своїх досліджень Й. Хейзінга вважає, що «справжня культура не може існувати поза ігрового змісту».

Події останніх десятиліть свідчать про зменшування ролі ігрового елементу в культурі. Духом суспільства починає заповнювати тверезе, прозаїчне поняття користі. Якщо в стародавніх формах культура зачинається саме в грі, то в сучасності дух раціоналізму та утилітаризму загубили природну таємницю людини. Ігрова культура девальвується і перетворюється (в кращому випадку) на обов'язок, етикет. Глибинний зміст «благородної гри» базується на гуманістичних цінностях, шляхетності, честі, свободі, гармонії, радості та красі. Але людське суспільство завжди знаходилося в ситуації морального вибору між добром та злом. І в цьому виборі моральної гри – моральне сумління уявляється як мірило людського вчинку.

До теми гри звертався також іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет, наукові дослідження якого присвячені ігровій діяльності видатних особистостей. Іспанський вчений намагається знайти орієнтири для суспільної еліти за допомогою елементів ігрової культури, переходячи із світу буденності в світ естетики, який є одвічним, творчим, найважливішим в житті людини. За посередництвом естетичної гри еліти постає задача спасіння культури від «повстання мас».

Таким чином, вчені убачають джерело культури в здатностях людини до ігрової діяльності. Гра в цьому розумінні виявляється передумовою походження культури і, скоріше, ніж праця, була формуючим елементом людської культури.